

4. Мороз, І. (2021). Дослідницька компетентність учнів: сутність та особливості формування на уроках історії. У *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контроверзи сучасного наукового пізнання* : зб. тез всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Педагогічна думка. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725954/>
5. Мороз, І. (2023). Дослідницька діяльність учнів як складник сучасного навчання історії в школі. *Імплементация Державного стандарту базової середньої освіти: виклики, реалізація, перспективи* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (онлайн) (с. 192–194). КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735470/>
6. Мороз, П. В. (2020). Структура дослідницької компетентності старшокласників з історії. У *Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. Вип. 1(20): Сучасні проблеми обдарованості особистості: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 61–64). ВПЦ «Візаві». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/720663/>
7. Мороз, П. В., & Мороз, І. В. (2018). *Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі*. ТОВ «КОНВІ ПРИНТ». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712554/>
8. Піддячий, М. І., Доротюк, В. І., Левченко, Н. Г., Туташинський, В. І., Чудакова, В. П., Кохан, О. В., Ассанов, М. О., Рогоза, В. В., & Коляновська, М. С. (2013). *Формування освітнього середовища профільної школи: [колективна монографія]*. Педагогічна думка.
9. *Проект. Державний стандарт профільної середньої освіти*. (2023). Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/30/НО-projekt.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-30.10.2023.pdf>
10. *Профільна середня освіта: почалося громадське обговорення проекту стандарту*. (2023, 30 жовтня). Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/profilna-serednya-osvita-pochalosya-gromadske-obgovorennya-proyektu-standartu>
11. Сеїтосманов, А., Фасоля, О., & Сеїтосманов, В. (2019). *Старша профільна школа: кроки до становлення. Методичні рекомендації*.
12. *Якою буде оновлена старша профільна школа: учнівський вибір, формування профілів, два рівні*. (б. д.). Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/articles/yakoyu-bude-onovlena-starsha-profilna-shkola-uchnivskyj-vybir-formuvannya-profiliv-dva-rivni/>

УДК 378.016:94

Олена Пометун,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кор. НАПН України,
Інститут педагогіки НАПН України,
orcid.org/0000-0002-4602-6383,
opometun@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ ЯК БАЗОВОГО ПРЕДМЕТА ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто питання формування і структурування змісту історичної освіти у профільному навчанні. Підкреслено потенціал історії у формуванні особистості випускника закладу середньої освіти. Висвітлено різноманітний досвід європейських країн у побудові курсів історії у старшій школі, який базується на концентричному та хронологічно послідовному підходах до її структурування. Визначено проблеми створення історичного змісту, серед яких: принципи відбору змісту за умов обмеженого часу на їх вивчення за базовим навчальним планом, встановлення хронологічних рамок окремих історичних курсів, особливо матеріалу, пов'язаного з вивченням сучасності, можливості розроблення інтегрованих курсів вітчизняної та всесвітньої історії, невідповідність вимог Державного

стандарту профільної середньої освіти й чинних підходів до створення ефективної моделі навчання історії.

Ключові слова: профільна середня освіта, навчання історії, зміст історичної освіти, профільне навчання.

Abstract. The article deals with the formation and structuring of the content of historical education in specialized education. The potential of history in shaping the personality of a secondary school graduate is emphasized. The article highlights the diverse experience of European countries in building history courses in high school, which is based on concentric and chronologically sequential approaches to its structuring. The author identifies the problems of creating historical content, including: the principles of content selection in conditions of limited time for their study in the basic curriculum, establishing the chronological framework of individual history courses, especially the material related to the study of the present, the possibility of developing integrated courses of national and world history, the discrepancy between the requirements of the State Standard of specialized secondary education and current approaches to creating an effective model of history education.

Key words: specialized secondary education, teaching history, content of historical education, specialized education.

Важливим елементом дидактичної системи профільної середньої освіти, який реалізує Державний стандарт профільної освіти, мають стати навчальні/освітні/модельні програми - офіційні документи, що визначають мету і завдання навчання, обсяг матеріалу, послідовність тем, форми й методи контролю навчальних досягнень.

Головні завдання окремих галузей, зокрема й громадянської та історичної, так само, як і загальні/конкретні результати навчання, сформульовані у Державному стандарті профільної освіти (*Державний стандарт, проект, 2023*). Водночас обсяг навчального матеріалу і перелік тем, що підлягають обов'язковому вивченню з такого найважливішого для формування національної ідентичності учнів предмета як історія є вкрай дискусійним. Саме визначенню суперечливих аспектів цього питання і присвячено нашу публікацію.

Аналіз досвіду навчання історії на профільному рівні в країнах Європи засвідчує, що воно є обов'язковим чи необов'язковим в залежності від законодавства та національних стандартів освіти кожної країни. Однак в більшості європейських країн навчання історії входить до обов'язкової частини навчального плану старшої школи. Воно вважається важливою складовою освіти, оскільки допомагає розуміти культурні, політичні та соціальні аспекти минулого, а також формувати критичне мислення й аналітичні навички учнів. Такі курси історії зазвичай включають в себе вивчення власної національної історії, історії Європи та світової історії.

Загальна система шкільної історичної освіти у більшості європейських країн будується на вивченні історичних курсів за хронологічною послідовністю подій, що вивчаються, від первісності до сьогодення. Наприклад, навчання історії може розпочинатися з вивчення первісності, далі переходити до стародавніх цивілізацій, середньовіччя, ренесансу, нового часу, промислової революції, світових війн, холодної війни та сучасності. Такий підхід дає змогу учням розуміти контекст і взаємозв'язок подій, перебіг змін людського суспільства, культури, держави і політики, економіки протягом різних епох, сприяє формуванню їхнього історичного мислення.

У значній кількості шкіл багатьох європейських країн історія вивчається протягом всього періоду навчання, починаючи від початкової і закінчуючи старшою школою, і структурована за концентрами. Така структура дозволяє не повторювати, доповнювати та розширювати знання, набуті учнями на попередніх етапах, представляючи більш складні історичні теми, аналізуючи події більш глибоко. На початкових етапах акцент може бути зроблений на загальних концепціях, а пізніше додається більше деталей та інтерпретацій подій. Наприклад, якщо у початковій школі учні вивчають загальні аспекти світової історії,

основні цивілізації, то у середній школі можуть більше детально вивчати певні періоди чи події, такі як Велика Французька революція, промислова революція, або Холодна війна. Зміст курсу може варіюватися в залежності від країни та системи освіти. Однак зазвичай програми уникають повторення того самого матеріалу і допомагають учням розвивати компетентність. Концентрична побудова курсів історії є характерною як для більшості країн, так і більшості типів закладів освіти, бо дозволяє ефективно реалізовувати цілі історичної освіти. Так, концентричне вивчення історії в основній (базовій) школі Польщі, дозволяє у на різних етапах профільній школі вводити в якості обов'язкових такі курси як «Історія Польщі», «Історія Європи», «Світова історія», «Історія середньовіччя і Відродження», «Новий час і сучасність», «Історія світових цивілізацій» тощо.

Є й такі типи шкіл/програм, де базова освіта передбачає вивчення історії лише до кінця XIX століття, роблячи основний акцент на античність, середньовіччя та ранні новітні часи. Після цього, у старшій школі викладається більший обсяг матеріалу про історію XX століття, оскільки цей період включає значущі події, такі як Перша та Друга світові війни, революції, деколонізація, холодна війна та ін. Подібне структурування матеріалу бачимо в деяких школах Великої Британії, Франції, Італії, а також у Новій Зеландії та Австралії.

Водночас зазначимо, що у закладах освіти різних країн, де вивчення історії XX-XXI століття передбачено у старшій школі, учні, які вибирають професійне навчання чи технічні програми, обмежуються обсягом того навчального матеріалу з гуманітарних предметів, включаючи історію, що вони набули на попередніх етапах навчання.

Таким чином бачимо, що освітні системи навіть основних європейських країн демонструють цілий спектр варіантів побудови навчання історії у профільній школі. На жаль, ми не можемо повною мірою спиратись у розв'язанні цієї проблеми на всі аспекти цього досвіду, оскільки традиційна для України система шкільної історичної освіти докорінно відрізняється від багатьох країн. Насамперед зазначимо, що до сьогодні шкільна історична освіта в Україні не передбачає концентричного структурування матеріалу, що у поєднанні з вкрай малою (1-2 години на тиждень) кількістю годин на її вивчення, робить реальні результати навчання досить обмеженими. Чинні сьогодні модельні програми з історії для базової школи (*Модельні програми, 2023*) побудовані на так званому хронологічно послідовному принципі викладу історичного матеріалу, успадкованому від радянської школи, коли вивчення історія вивчається покроково від первісності до сучасності, більш-менш рівномірно розподіляючись за роками навчання. За цим принципом в IX класі учні закінчують вивчати історію XIX-початку XX ст. Очевидно, що залишити молодь без знань і розуміння історії XX і XXI століття ми не маємо права, оскільки це позбавляє молоду людину можливості повноцінно розуміти світ, що її оточує, його проблеми й виклики, а отже завершити процеси самоідентифікації, соціалізації та визначити шляхи самореалізації. Очевидно, що не можуть бути досягнені й більшість обов'язкових результатів за Державним стандартом профільної освіти (*Державний стандарт, проєкт, 2023*), як наприклад «Інтерпретує факти, явища, процеси з минулого і сучасного; формулює судження, гіпотезу [ГЮ 4.3] або «характеризує геополітичний простір окремих державних і суспільних утворень минулого й сьогодення» [12 ГЮ 2.1.1] (*Державний стандарт, проєкт, 2023, с.322*). Виходячи з цих формулювань, очевидно, що в X-XII класах (2 години на тиждень) як обов'язкові мають бути передбачені теми, що охоплюють історію України і світу з Першої світової війни до сьогодення.

Разом з тим, внесення історії України в перелік предметів, обов'язкових для перевірки за результатами загальної середньої освіти у вигляді мультипредметного тесту або зовнішнього незалежного оцінювання тощо, вимагає і відведення частини цього навчального часу на повторення/підготовку за відповідною програмою (охоплює період від первісності до сьогодення з надзвичайною деталізацією) - (*Програма зовнішнього незалежного оцінювання, 2018*). Одночасно це ставить під сумнів для значної кількості вчителів, учнів і батьків

доцільність викладання курсів, де інтегруються вітчизняна всесвітня історія та/або пропонується проблемно-тематичний підхід до структурування змісту.

Зрештою під великим знаком питання є визначення межі, за якою «закінчується» історія і починається сучасність, бо, наприклад, чинна програма з історії України передбачає вивчення учнями таких питань як «Широкомасштабне вторгнення російських військ на терени України: перебіг, результати. Збройні сили України (ЗСУ), Національна гвардія, територіальна оборона, громадянське суспільство та влада в обороні країни» (*Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи, с.101*), що означає для учнів, вчителів і авторів підручників неоглядний простір у сфері відбору фактів і подій для вивчення за повної відсутності критеріїв такого відбору.

Таким чином, нерозв'язаність, а в умовах війни й необговорюваність, недослідженість названих дискусійних питань і плановане у найближчі часи створення модельних програм з історії для учнів профільної школи загрожують пролонгацією цих проблем вже на реформовану загальну середню освіту України.

Список використаних джерел

1. Міністерство освіти і науки України (2023. 30 жовтня). Державний стандарт профільної середньої освіти. Проект. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/30/HO-proyekt.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-30.10.2023.pdf>
2. Міністерство освіти і науки України. (2023, 24 липня) Історія. Модельні програми 5–6 і 7–9 класів НУШ. (883). URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83189/>
3. Міністерство освіти і науки України (2018. 26 червня). Програма зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання з історії України, здобутих на основі повної загальної середньої освіти. (696). URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/10/1006/History.pdf>
4. Міністерство освіти і науки України (2022, 3 серпня). Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. (698) <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>

УДК 37:93/94-057.875

Юрій Присяжнюк,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України Черкаського
національного університету ім. Б. Хмельницького
orcid.org/0000-0001-8324-4681,
yu-prysyazhnyuk@ukr.net

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ДИДАКТИКИ В ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Стаття присвячена творенню знань учнів профільних класів про минуле (точніше йдеться про формування історичної компетентності через залучення певних епістемологічних та методичних прийомів). А ще вона про суб'єктивне сприйняття цього минулого, численні індивідуальні оцінки та характеристики, що сукупно відіграють пріоритетну роль у становленні особистостей юних вихованців. У такому довготривалому й суперечливому процесі першочергове значення належить історичній дидактиці. Власне вона постає «незмінним творцем» історичної підготовки молодих громадян.

Процедури застосування вчителем історії дидактичних методів різноманітні. Водночас, отримані знання, сформовані уміння й навички покликані сприяти ефективній протидії практикам, що їх в умовах інформаційного суспільства окремі люди використовують для маніпулювання масовою свідомістю, громадськими настроями, політичними симпатіями.